

А.В. Кабяк,

кандыдат сацыялагічных навук, дацэнт, намеснік дырэктара па навуковай рабоце
Мінскага навукова-даследчага інстытута сацыяльна-эканамічных праблем

САЦЫЯЛЬНЫЯ ІНТАРЭСЫ ЖЫХАРОЎ БЕЛАРУСІ Ў САЦЫЯЛАГІЧНЫМ ВЫМЯРЭННІ

Любое грамадства як самарэгулюючая сацыяльная сістэма ў сітуацыі эканамічнага крызісу сутыкаецца з неабходнасцю пошуку і актывізацыі дадатковых рэсурсаў. Стратэгічным рэсурсам, «стаўку» на які рабілі ў складаных перыяды свайго развіцця шматлікія дзяржавы, з'яўляецца кадравы рэсурс. Для Беларусі гэты рэсурс таксама выступае асновай і рухаючай сілай стабілізацыйных сацыяльных працэсаў, якія разгортваюцца ў адказ на эканамічныя выклікі сучаснасці [1]. У склад кадравага рэсурсу ўваходзяць працаўнікі як суб'екты эканамічных, (працоўных) адносін. Павышэнне матывацыі працаўнікоў да канструктыўных відаў сацыяльна-эканамічнай актыўнасці мяркуе высвятленне асноўных рухаючых сіл, якія стаяць за непасрэднымі падахвочваннямі людзей да дзеянняў, гэта значыць – выяўленне базавых сацыяльных інтарэсаў. Вылучэннем галоўных вектараў сацыяльных інтарэсаў вызначаецца *мета дадзенага артыкула*. Яе актуальнасць у кантэксце сучасных сацыяльна-эканамічных працэсаў заключаецца ў ацэнцы спектра патэнцыяльных рэгуляцыйных магчымасцей, які дазваляе на макраўзроўні ўявіць, якія зыходныя (ужо сфарміраваныя) памкненні сацыяльных суб'ектаў могуць выступіць падставамі для выпрацоўкі механізмаў кіравання іх паводзінамі на меза- і мікраўзроўнях.

Эмпірычнай асновай дадзенага даследавання з'явіліся вынікі рэспубліканскага сацыялагічнага маніторынгу «Грамадская думка», праведзенага Інстытутам сацыялогіі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі ў лістападзе 2010 г. (па рэпрэзентатыўнай для Беларусі выбарцы метадам анкетавання было апытана 2095 чал.). Атрыманыя даныя сведчаць аб тым, што ў грамадскай свядомасці жыхароў Беларусі дамінуюць інтарэсы, якія звязаны з захаваннем і развіццём уласнай хатняй гаспадаркі (табліца 1). Галоўны вектар інтарэсаў накіраваны на сям'ю з дзецьмі, моцнае здароўе як умовы дабрабыту і каханне як гарант душэўнага супакою і камфорту.

Табліца 1 – Размеркаванне адказаў рэспандэнтаў на пытанне «Як бы Вы адказалі на пытанне, для чаго Вы жывеце?», у парадку паніжэння частаты выбаркі (у %)

Сям'я	70,9
Дзеці	70,6
Здароўе	51,0
Каханне	40,3
Матэрыяльна забяспечанае жыццё	37,0
Душэўны спакой, камфорт	33,1
Сяброўства	25,4
Самарэалізацыя	24,2
Вера	23,7
Дапамога людзям	21,0
Веды, пазнанне свету, людзей, адукацыя	20,8
Цікавая праца, прафесія	20,6
Самапавага	16,7

Крыніца: аўтарская распрацоўка.

Сярод варыянтаў адказаў, якія набралі менш чым 10 % выбаркі і патрапілі ў ніжнюю частку рэйтынгу, – магчымасць атрымліваць любыя задавальненні, забаўляцца; кар'ера, высокае становішча ў грамадстве; доўг перад Радзімай; багацце, вялікія грошы; секс; воля як незалежнасць учынкаў, меркаванняў; творчасць; улада; грамадскае прызнанне, вядомасць, рэпутацыя. Варта звярнуць увагу на тое, што ў грамадскай свядомасці жыхароў Беларусі вельмі прыкметна дыстанцыравалі паняцці матэрыяльна забяспечанасці і багацця. Вялікія грошы цікавяць менш чым 1/10 частку апытаных, у той жа час да матэрыяльна забяспечанага жыцця імкнуцца больш 1/3 рэспандэнтаў. Атрыманае размеркаванне адказаў дазваляе скласці агульнае ўяўленне аб мэтавых жыццёвых устаноўках грамадзян Беларусі.

Для выяўлення генеральных вектараў у палітры сацыяльных інтарэсаў намі была ажыццёўлена працэдура фактарнага аналізу,

Табліца 2 – Групоўка пераменных у складзе разлічаных фактараў (у дужках дадзены фактарныя нагрукі)

№ фактараў			
1	2	3	4
Цікавая праца, прафесія (0,680). Веды, пазнанне свету, людзей, адукацыя (0,634). Творчасць (0,255)	Сям'я (0,763). Дзеці (0,647)	Улада (0,722). Багацце, вялікія грошы (0,703). Кар'ера, высокае становішча ў грамадстве (0,452)	Доўг перад Радзімай (0,636). Дапамога людзям (0,633). Вера (0,522)
№ фактараў			
5	6	7	8
Секс (0,644). Каханне (0,593). Сяброўства (0,532). Магчымасць атрымліваць любыя задавальненні, забаўляцца (0,443)	Здароўе (0,744). Душэўны спакой, камфорт (0,721)	Самапавага (0,770). Самарэалізацыя (0,534). Воля як незалежнасць учынкаў, меркаванняў (0,468)	Матэрыяльна забяспечанае жыццё (0,519). Грамадскае прызнанне, вядомасць, рэпутацыя (0,356)

Крыніца: аўтарская распрацоўка.

якая дазваляе звязіць абсяг прасторы даследуемых прыкмет¹. У выніку зробленых разлікаў мы атрымалі восем фактараў, якія тлумачаць асноўныя, асабіста абумоўленыя прычыны і рухаючыя сілы жыццёвай актыўнасці рэспандэнтаў (табліца 2).

Першы фактар аб'ядноўвае пераменныя, звязаныя з рэалізацыяй прафесійных інтарэсаў сацыяльных суб'ектаў. Гэты фактар тлумачыць 9,5 % сумарнай дысперсіі. Сацыяльную групу прадстаўнікі якой адрозніваюцца падобным спосабам мыслення, назавём «Прафесіяналы».

Другі фактар уключае такія сацыяльна запатрабаваныя для Беларусі пераменныя, як сям'я і дзеці. Ён тлумачыць 7,0 % сумарнай дысперсіі. Рэспандэнтаў, спосаб мыслення якіх вызначаецца дзеяннем дадзенага фактара, назавём «Сем'яніны».

Трэці фактар утрымлівае пераменныя, звязаныя з рэалізацыяй суб'ектамі, галоўным чынам, уладных інтарэсаў шляхам выкарыстання каналаў вертыкальнай сацыяльнай мабільнасці і імкнення да атрымання шырокіх паўнамоцтваў. Гэты фактар тлумачыць 6,8 % сумарнай дысперсіі. Суб'ектаў, на якіх уплывае гэты фактар, вызначым як «Палітыкі».

Чацвёрты фактар аб'ядноўвае высокадухоўныя і сацыяльна арыентаваныя кампаненты. Ён тлумачыць 6,0 % сумарнай дысперсіі. Групу рэспандэнтаў, прадстаўнікі якой адрозніваюцца такім спосабам мыслення, назавём «Патрыёты».

Пяты фактар уключае пераменныя, звязаныя з інтарэсамі суб'ектаў у галіне сацыяльных адносін і сферы задавальненняў. Ён тлумачыць 5,5 % сумарнай дысперсіі. Рэспандэнтаў, чый вобраз мыслення вызначаецца дзеяннем дадзенага фактара, назавём «Геданісты».

Шосты фактар утрымлівае пераменныя, звязаныя з захаваннем душэўнага і фізічнага здароўя. Ён тлумачыць 5,1 % сумарнай дысперсіі. Групу рэспандэнтаў, прадстаўнікі якой адрозніваюцца падобным спосабам мыслення, назавём «Самазахавальнікі».

Сёмы фактар аб'ядноўвае пераменныя, звязаныя з магчымасцямі для рэалізацыі персанальных інтарэсаў суб'ектаў у галіне самаразвіцця. Гэты фактар тлумачыць 4,9 % сумарнай дысперсіі. Суб'ектаў, якія падпадаюць пад уплыў гэтага фактара, вызначым як «Індывідуалісты».

Восьмы фактар уключае пераменныя, звязаныя з задавальненнем эканамічных і публічных інтарэсаў суб'ектаў. Гэты фактар тлумачыць 4,8 % сумарнай дысперсіі. Рэспандэнтаў, чый вобраз мыслення вызначаецца дзеяннем дадзенага фактара, назавём «Артысты».

Выяўленыя ў палітры сацыяльных інтарэсаў генеральныя вектары (фактары) вызначаюць склад мыслення сацыяльных суб'ектаў і асаблівасці іх матывацыі. «Зыходзячы з разумення таго, што грамадскія адносіны выяўляюцца ў выглядзе сацыяльных інтарэсаў, можна зрабіць наступныя высновы: сацыяльныя інтарэсы заўсёды маюць сваіх носьбітаў, гэта значыць належаць рэальным суб'ектам, якія ўступалі ў адносіны паміж сабой; сацыяльныя інтарэсы па прыродзе сваёй аб'ектыўныя, з'яўляюцца адлюстраваннем ролі адпавед-

¹ Фактарны аналіз праведзены пры дапамозе праграмнага пакета апрацоўкі статыстычнай інфармацыі SPSS 13. Пры вылучэнні фактараў быў выкарыстаны метад галоўных кампанентаў. Задача кручэння фактараў вырашана па метадзе варымакса. Кручэнне ажыццёўлена за 11 ітэрацый. Вылучаныя фактары тлумачаць 49,7 % сумарнай дысперсіі.

ных суб'ектаў у сістэме грамадскага падзелу працы, іх сувязі з вызначаным тыпам грамадскага прысваення; грамадскія адносіны, выяўляючыся ў сацыяльных інтарэсах, знаходзяць характар рухаючых сіл грамадскага развіцця» [2]. Для азначэння рэальных носбітаў сацыяльных інтарэсаў з агульнага масіву рэспандэнтаў мы вылучылі восем груп. Кожная група вылучалася па факце выбару рэспандэнтамі ўсіх пераменных, якія ўваходзяць у той або іншы фактар (ад 2 да 4 – у залежнасці ад канкрэтнага фактара).

Адрозненні ў складзе мыслення і ацэнках суб'ектаў праілюструем на прыкладзе адносін рэспандэнтаў да развіцця прыватнай формы ўласнасці і лібералізацыі эканамічных адносін. Для гэтага мы разлічылі два прыватныя і адзін сукупны ацэначны паказчыкі. Прыватныя паказчыкі разлічаны на аснове размеркавання адказаў рэспандэнтаў на пытанні: «Дасягненне якіх з пералічаных сацыяльных мэт Вы лічыце неабходным?» (былі разгледжаны абраныя варыянты адказу: «Прыярытэтнае развіццё прыватнай уласнасці», «Спалучэнне грамадскай і прыватнай форм уласнасці», «Прыярытэтнае развіццё калектыўнай (грамадскай) уласнасці») і «Ці падтрымліваеце Вы курс на лібералізацыю беларускай эканомікі?». Сукупны паказчык вызначаецца як сярэдняя велічыня ад значэнняў прыватных паказчыкаў. Пазначым яго як паказчык развітасці маркетынгавай арыентацыі суб'ектаў (значэнне ў дыяпазоне ад 1 да 5 прадстаўлена ў табліцы 3). Чым вышэй значэнне гэтага паказчыка, тым мацней развіта маркетынгавая арыентацыя ў прадстаўнікоў вызначанай групы рэспандэнтаў.

Табліца 3 – Паказчыкі развітасці маркетынгавай арыентацыі па вылучаных групах (рэйтінг)

Артысты	3,88
Палітыкі	3,56
Самазахавальнікі	3,54
Сем'яніны	3,51
Індывідуалісты	3,38
Прафесіяналы	3,18
Патрыёты	3,02
Геданісты	2,96

Крыніца: аўтарская распрацоўка.

Як бачым, прыкметны істотныя адрозненні ў адносінах рэспандэнтаў да рыначных прынцыпаў гаспадарання. І ў аснове гэтых адроз-

ненняў – змястоўныя асаблівасці сацыяльных інтарэсаў суб'ектаў. Як жа ім атрымліваецца рэалізоўваць свае інтарэсы на практыцы? Адным з надзейных эмпірычных паказчыкаў паўнаты рэалізацыі сацыяльных інтарэсаў прадстаўнікоў вылучаных груп з'яўляецца ступень іх задаволенасці сваёй працай. Гэты паказчык прынцыпова важны, паколькі папярэднія аўтарскія сацыялагічныя даследаванні сведчаць аб высокай значнасці працы ў арганізацыі жыццядзейнасці грамадзян Беларусі. Для параўнання розных груп па дадзеным паказчыку мы разлічылі сярэднегрупавыя індэксы задаволенасці (табліца 4). Дыяпазон варыяцыі значэнняў індэкса здаволенасці склаў ад 1 да 5 [3].

Табліца 4 – Індэксы задаволенасці працай па вылучаных групах (рэйтінг)

Прафесіяналы	3,73
Геданісты	3,63
Патрыёты	3,52
Сем'яніны	3,43
Самазахавальнікі	3,33
Артысты	3,31
Індывідуалісты	3,20
Палітыкі	3,17

Крыніца: аўтарская распрацоўка.

Атрыманыя падчас праведзенага даследавання даныя сведчаць аб тым, што ў найбольшай ступені здаволены працай носбіты прафесійных і камунікатыўных інтарэсаў. Гэта суб'екты, для якіх жыццёва важнымі з'яўляюцца цікавая праца, пазнанне свету, творчыя перспектывы, а таксама розныя сяброўскія, любоўныя, сексуальныя кантакты. А ў найменшай ступені адчуваюць здаволенасць сваёй працай суб'екты з выяўленымі эканамічнымі і статуснымі інтарэсамі. Гэта тыя, хто імкнецца да ўлады, вялікіх грашай, кар'еры і высокага грамадскага становішча, а таксама тыя, для якіх значнымі з'яўляюцца магчымасці для самарэалізацыі, выкарыстанне свабоды ўчынкаў і меркаванняў. Разам з тым, апошнія адрозніваюцца вельмі актыўнымі эканамічнымі паводзінамі. Каб ацаніць ступень гэтай актыўнасці, мы распрацавалі адпаведны паказчык [4], значэнні якога вар'іруюць у дыяпазоне ад -1 да +1, разлічылі іх для кожнай з вылучаных груп, а затым канверсавалі атрыманыя значэнні паказчыка ў шкалу ад 1 да 5 (табліца 5), гэтак жа, як і ў індэксе здаволенасці (табліца 4).

Табліца 5 – Паказчыкі актыўнасці эканамічных паводзін па вылучаных групах (рэйтывг)

Геданісты	4,09
Палітыкі	3,75
Індывiдуалісты	3,48
Сем'яніны	3,40
Прафесіяналы	3,33
Артысты	3,33
Самазахавальнікі	3,23
Патрыёты	3,18

Крыніца: аўтарская распрацоўка.

Калі разглядаць узровень актыўнасці эканамічных паводзін як перадумову, а ступень здаволенасці працай як вынік прадпрымаемых суб'ектам дзеянняў, то рэйтывгавая розніца ў пазіцыях вылучаных груп у табліцах 4 і 5 будзе сведчыць аб меры выніковасці дзеянняў, здзейсненых носьбітамі розных сацыяльных інтарэсаў. Для *Патрыётаў* велічыня гэтага паказчыка складзе +5, для *Прафесіяналаў* – +4, *Самазахавальнікаў* – +2, *Сем'янінаў* і *Артыстаў* – 0 (рэйтывгавыя пазіцыі супадаюць), для *Геданістаў* – -1, *Індывiдуалістаў* – -4, *Палітыкаў* – -6.

Праведзены сацыялагічны аналіз дазваляе пазначыць наступныя асноўныя эмпірычныя залежнасці (на ўзроўні тэндэнцый):

1. Чым мацней у сацыяльных суб'ектаў выяўлены эканамічныя інтарэсы і статусныя памкненні, тым вышэй у іх узровень актыўнасці эканамічных паводзін. Гэта актыўнасць выяўляецца на ўзроўні захавання і развіцця хатняй гаспадаркі.
2. Чым вышэй паказчык актыўнасці эканамічных паводзін, тым у большай ступені сацыяльныя суб'екты сутыкаюцца з сацыяльнай рызыкай незадоволенасці працай. Гэта сітуацыя сведчыць аб наяўнасці істытуцыянальных абмежаванняў, якія перашкаджаюць паўнаважнаму разгортванню асабістага патэнцыялу працаўнікоў.
3. Чым у меншай ступені ў сацыяльных суб'ектаў развіта маркетынгавая арыентацыя, тым

у большай ступені яны атрымоўваюць задавальненне ад сваёй працы.

Сфармуляваныя высновы сведчаць аб неабходнасці пашырэння істытуцыянальных і арганізацыйна-тэхнічных магчымасцей для ажыццяўлення зацікаўленымі суб'ектамі актыўных стратэгіяў эканамічных паводзін. Сёння, калі ў Беларусі абвешчаны Год прадпрыемальнасці, паспяховае рашэнне актуальных для рэспублікі задач звязана з выпрацоўкай і ўкараненнем інавацый ва ўсіх галінах і сферах дзейнасці, прыцягненнем інвестыцый, пашырэннем экспертнага патэнцыялу айчынных прадпрыемстваў. Паспяховае рашэнне дадзеных задач у значнай ступені залежыць ад таго, наколькі кіраўнікі, спецыялісты і звычайныя працаўнікі змогуць рэалізаваць свой творчы патэнцыял на працоўных месцах, здзейсніць новыя падыходы да ажыццяўлення дзейнасці, выявіць інавацыйнасць мыслення і прадпрыемальнасць у працы.

ЛІТАРАТУРА

1. *Соколова, Г.Н.* Экономическая реальность в социальном измерении: экономические вызовы и социальные ответы / Г.Н. Соколова. – Минск: Бел. навука, 2010. – С. 20–132.
2. *Соколова, Г.Н.* Интерес социальный / Г.Н. Соколова // Социологическая энциклопедия / под общ. ред. А.Н. Данилова. – Минск: БелЭн, 2003. – С. 120.
3. *Соколова, Г.Н.* Экономическая социология / Г.Н. Соколова, О.В. Кобяк // Социология: Методология отраслевых и оперативных исследований: учеб. пособие для студ. социолог. спец. БГУ; под ред. Д.Г. Ротмана, А.Н. Елсукова. – Минск: БГУ, 2005. – С. 25.
4. *Кобяк, О.В.* Социальные стереотипы о качестве жизни и их влияние на экономический образ мышления граждан Беларуси / О.В. Кобяк. – Вестник Харьковского национального университета им. В.Н. Каразина. – 2011. – № 941. – С. 157.

SUMMARY

On the basis of the factorial analysis the basic social interests of inhabitants of Belarus are revealed in the article. Distinctions in estimations of satisfaction by work and degrees of activity of economic behavior of subjects depending on the maintenance of their social interests are described. Necessity of expansion of institutional and organizational-technical possibilities for realization by interested subjects of active strategy of economic behavior is proved.

Паступіў у рэдакцыю 03.06.2011 г.